

КОМПЬЮТЕР ОРҚАЛИ ЎҚИТИШ ВА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎРГАНИШТА ЯНГИ ЁНДОШУВЛАР

З.Абылова – ассистент ўқитувчи

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик
ва биотехнологиялар университетининг Тошкент филиали**Таянч сўзлар:** методология, алоқа, компьютер, вербаллик, невербаллик.**Ключевые слова:** методология, коммуникация, компьютер, вербальность, невербальность.**Key words:** methodology, communication, computer, verbality, non-verbality.

Инглиз тилини ўрганишга қўйилган замонавий талаблар бизда яқинда қўйилган талаблардан кескин фарқ қилади. Жамиятнинг саноат жамиятидан ахборот технологиялари жамиятига ўтиши натижасида ҳаётнинг тезлашган суръати ҳам ўрганиш муаммоларига кўплаб ёндашувларни қайта кўриб чиқиш зарурлигини кўрсатди.

Улардан асосийси анъанавий таълимнинг замонавий ахборот инфратузилмаси тақдим этаётган имкониятлардан орқада қолишидир.

Биз концепциядан келиб чиқамизки, ҳар қандай маълумот алмашинуви фақат ушбу маълумотларга асосланган умумий маънони ишлаб чиққандан кейингина тўлиқ ҳуқуқли алоқага айланадиган алоқа жараёнининг таркибий қисмларидан биридир [2:249-254].

Бутун ўқув жараёнининг ўзи тўлақонли алоқа маҳсули бўлганлиги сабабли, бундай нуктаи назардан кўриб чиқилаётганда, рақамли таълим аниқ якуний натижа - умумий маънони ривожлантиришдан маҳрум эканлиги аён бўлади.

Юқорида айтилганларга аниқлик киритиш учун келинг, алоқа тушунчасининг моҳиятига ва уни ўқув жараёнининг ахборот соҳасида амалий амалга оширишга мурожаат қилайлик. Илмий дунёда алоқа тушунчаси учун бир нечта терминологик белгилар мавжуд.

Тадқиқот мавзусининг ноаниқ талқинини истисно қилиш учун биз улардан энг кенг тарқалган иккитасини ажратиб кўрсатамиз ва таҳлил қиламиз. Илмий ишларда оғзаки ва оғзаки бўлмаган алоқа тушунчалари ва уларга ўхшаш тарзда ёзма ва оғзаки мулоқот тушунчалари кенг қўлланилади.

Уларнинг орасидаги фарқ нима ва биз ушбу мақолада қайси бирига эътибор қаратишимиз керак? Е.Т.Кененбаевнинг фикрича, вербал ва невербал мулоқот тушунчалари, асосан, терминологик жиҳатдан улар тасвирлаётган коммуникатив жараённинг моҳиятини нотўғри акс эттиради, чунки суҳбатдошга бузилмаган маълумотни фақат сўз ёки фақат имо-ишоралар ёрдамида этказиш мумкин эмас.

Оғзаки ва оғзаки бўлмаган алоқа воситаларининг ўзаро таъсирининг ҳақиқий намоён бўлиши фақат ёзма ва оғзаки мулоқот тушунчаларидан фойдаланганда мумкин [3:254].

Ушбу баёнотнинг далилларини ўрганмасдан, биз уни ишимизда асос қилиб оламиз, чунки бу ҳолда ушбу таърифларнинг ҳар бири мулоқотнинг оғзаки ва оғзаки бўлмаган таркибий қисмларини ўз ичига олади.

Рақамли таълим тизими, барча технологик ютуқлари учун, ҳар қандай ҳолатда, маълумотларни узатиш жараёнида юқоридаги иккита усулдан бирини қўллайди.

Шу нуктаи назардан, рақамли таълимнинг техник имкониятлари ва маълумот узатиш усулларида анъанавий фойдаланиш ўртасидаги мувофиқликни кўриб чиқиш мантиқий.

Ахборот технологиялари томонидан олиб борилган инқилобий ўзгаришларга қарамай, кўплаб ўқитувчилар ҳали ҳам анъанавий ёзма мулоқот намуналарига эга.

Тарихий жиҳатдан ёзиш, бунинг учун зарур бўлган оғзаки бўлмаган компонентларнинг йўқлиги сабабли тўлиқ ҳуқуқли алоқа жараёнини ташкил эта олмади, бу оғзаки компонентлар билан ўзаро таъсир қилишда шунга ўхшаш жараёни шакллантириши мумкин эди, гарчи бу пайдо бўлган пайтдан бошлаб унинг вазифаси эди.

"Ушбу ўзаро таъсирнинг вектори коммуникация новербал воситалари (КНВ) ва коммуникация вербал

воситалари (КВВ) аниқ ёзма мулоқотнинг оғзаки мулоқотга тўлиқ мос келишига қараб ҳаракат қилмокда" [4:100-103].

Вактнинг чўзилишини бартараф этишга имкон берадиган техник воситаларнинг пайдо бўлиши, ўзаро маънонинг бир вактнинг ўзида ривожланишига ёрдам берадиган коннотатив белгилар, ёзма мулоқотни оғзаки нутққа яқинлаштириш жараёнида сезиларли муваффақиятларга эришиш имконини берди.

Ушбу ўзгаришлардан келиб чиққан ҳолда, ёзма алоқа стандартларидан фойдаланиш бўйича қарашларни янги пайдо бўлган коннотатив воситалардан фойдаланишга нисбатан сезиларли даражада ўзгартириш керак.

Инглиз тилини ўрганишнинг ёзма шаклларига эмоционал экспрессив таъсирнинг етишмаётган новербал воситаларини киритиш зарурати ҳар доим ўқув жараёнида мавжуд бўлган.

Биобарин, дарсда ўқитиладиган мавзунини образли идрок этишда нуксонларни бартараф эта оладиган кўрғазмалар куруллар ва бошқа воситалардан фойдаланиш ҳамиша маъқулланган ўргатилаётган мавзу. Ўқув жараёнида оғзаки бўлмаган алоқа воситаларидан фойдаланиш ҳақида гапирганда, биз бу ном билан нимани назарда тутишимизни ҳал қилишимиз керак.

Ижтимоий-психологик тадқиқотларда новербал алоқа воситаларининг турли таснифлари ишлаб чиқилган. Улардан бирига кўра, оғзаки бўлмаган алоқа бешта қуйи тизимни ўз ичига олади:

1. Фазовий қуйи тизим, яъни шахслараро макон
2. Суҳбатдошнинг ташқи кўриниши, мимика, пантомимани ўз ичига олган оптик-кинетик қуйи тизим.
3. Кўриш.
4. Нутқнинг тезлиги, пауза, қулиш, хўрсиниш ва бошқаларни ўз ичига олган қўшимча нутқ қуйи тизими.
5. Овознинг овоз сифати, диапазон, тоналлиги, тембрини ўз ичига олган яқин нутқ қуйи тизими.

Ушбу таснифда биз юқорида айтиб ўтган ахборотни узатишнинг бошқа воситаларига ўрин йўқ. Гап маълумотни мажозий узатиш шакллари, инглиз тилини ўқитишнинг анъанавий усулларида узок вақтдан бери қўлланилган нарсалар, яъни кўрғазмалар куруллар ҳақида бормокда.

Плакатлар, мусикий хамроҳлик, матнга видео кетма-кетликлар, табиий шовқинлар ҳақли равишда ўқув жараёнида қўлланиладиган маълумотларни узатишнинг тўлақонли воситаларига тегишли бўлиши мумкин. Ушбу мақолада уларни мажозий алоқа воситаси сифатида белгилаш таклиф тилади, қискартирилган (МAB).

Илмий дунёда МAB ни ўрганишга кам эътибор қаратилиши, улар ҳатто алоқа воситаларини таснифлашда ўрин ажратилмаганлиги билан изоҳланади, уларнинг анъанавий таълим жараёнида кичик ёрдамчи роли билан изоҳланиши мумкин.

Одатда бу инглизча матнли плакатлар ёки енг яхши ҳолатда слайд-шоу эди. Компьютерлаштириш даврининг келиши билан МAB лардан фойдаланишда сезиларли ўзгаришлар юз берди. Биз МAB муҳим роль ўйнайдиган экран тасвирининг пайдо бўлишини ҳақли равишда айтишимиз мумкин.

Замонавий маданиятда алоқа тезлиги ошди ва бу, биринчи навбатда, юқори тезликдаги ривожланишни аниқ кўрсатадиган виртуал ҳақиқатнинг ривожланиши билан боғлиқ.

Ривожланаётган виртуал ҳақиқатда бадиий тасвирлар, биринчи навбатда, ҳис-туйғуларни етказиш учун талаб қилинади, чунки у ўзининг синтетик табиати тўғрисида мулоқот жараёнида ҳаётини дунё моделини яратди.

Экран тасвири ўқув жараёнини сезиларли даражада ўзгартиради. Ахборот узатиш урғусининг образлилик, образлиликка ўтиши инглиз тилини ўрганишда ўқув материалларини тақдим этишда янги ёндашувларни талаб қилади.

Шунга қўра, таълим жараёнига услубий ёндашувларни ишлаб чиқиш бизнинг давримиз воқеаларини ҳисобга олган ҳолда тузатилиши керак. Сергеева Е.С. визуал идрок бадиий материални ўзлаштириш вақтини тезлаштиради, унинг фазовий мазмунини кучайтиради [6:133-136].

Шубҳасиз, замонавий таълим жараёнининг методик қисмида мутлақо янги, илгари қўрилмаган масала ва муаммоларни ҳисобга олиш зарур бўлади.

Келинг, экран тасвирини идрок этишнинг ўзи ёшга, менталитетга ва ҳатто жинсга қараб ўзгариши билан бошлайлик.

Н.Б.Кириллова ўзининг ўқув қўлланмасида тадқиқотчилар диққатини тасвирдаги турли объектларга қаратишда эркаклар ва аёллар ўртасидаги фарқни аниқлашга қаратади. Бундан ташқари, турли халқлар вакиллари билан қарашлари ҳам ўзига хосдир.

Мисол тариқасида муаллиф америкалик бейсболни, мексикалик эса букалар жангини кўраётган тасвирни келтиради. Ёш ҳам муҳим. Қариш, инсон фақат энг муҳим сигналларга жавоб бера бошлайди, идрокнинг кескинлиги йўқолади.

Бундай вазиятда мактаб ўқувчиларига инглиз тилини ўргатиш муаммоси уларнинг инглиз тилида сўзлашувчи ижтимоий тармоқларда мулоқот қилиш нуктаи назаридан намоён бўлади.

Юқоридаги хусусиятлардан ташқари, талаба ижтимоий тармоқлар тармоғи ёки бошқача айтганда, жаргон деб аталадиган нарсаларни ҳам ҳисобга олиши керак. Бироқ, тасвирларни идрок этишдаги сезиларли индивидуал-типология фарқларга қарамай, улар учун кетма-кетлик ва элементларни идрок этиш умумий бўлиб қолади.

“Бир элемент иккинчисининг ўрнини эгаллаши кетма-кетлиги нисбатан эркин, аммо барибир ўзбошимчилик билан эмас. Бу камида учта омилга боғлиқ: ўқиш маҳорати, тасвир ва композицион хусусиятларда

маълум элементларнинг мавжудлигига томошабиннинг муносабати [5:154]. Ҳозирги вақтда инглиз тилини ўрганиш жараёнини яхшилашга ёрдам берадиган кўплаб мобил ўйинлар ва иловалар яратилган. Жамиятнинг ахборот технологиялари таркибий қисмининг ҳозирги ҳолати томонидан қўйиладиган талабларга мувофиқ.

Ушбу иловалардан фойдаланишнинг ижобий ва салбий томонлари бўйича кўплаб далиллар мавжуд, улар алоҳида тадқиқот мавзуси бўлиши мумкин.

Компьютерда ўқитишнинг ижобий томонларидан бири мактаб таълими дастурида болаларда мавҳум фикрлашни ривожлантириш деб аташ мумкин. Айнан шу нуктаи назардан, компьютернинг ёрдами ажралмас бўлиб, унинг ёрдамида бола экрандаги объектлар ҳақиқий нарсалар эмас, балки бу ҳақиқий нарсаларнинг белгилари эканлигини тезда тушунади.

Бу онгнинг белги функциясининг ривожланишига ёрдам беради, яъни у жойлашган дунёнинг бир неча даражалари мавжудлигини тушуниш, яъни булар моддий объектлар, сўзлар ушбу объектларнинг номинатив моҳияти сифатида, чизмалар, ва бошқалар.

Албатта, компьютердан ўрганиш учун фойдаланишни болаларнинг мактаб ёши билан чеклаб бўлмайди. Бу таълим жараёнининг барча босқичларида, шу жумладан, ўзини кекса авлод вакиллари деб биладиган одамларни тайёрлашда зарурдир.

Болаларнинг компьютер ва гаджетларга бўлган иштиёқи кекса авлод вакиллари орасида ноаниқ баҳони келтириб чиқаради, бу бугунги кунда ўқув дастурларининг мазмуни ва услубий таркибий қисмини аниқлайди.

Энг кенг тарқалган ғоя - бу компьютерда ўтиришнинг фойдасизлиги ва ҳатто зарарлилиги, гарчи яқинда компьютерни ўрганишга бўлган муносабатни ўзгартириш тенденцияси кузатилди.

Бизнингча, олтин ўртачанинг таъсири бу эрда ҳам қўлланилади, унда ҳақиқат одатда ётади; компьютерда ўйнаб, сиз ривожланиш учун фойда олишингиз мумкин, фақат бунинг учун сиз унга ўқув ва ўқув ўйинларини ўрнатишингиз керак.

Юқорида айтилганларнинг барчасини умумлаштириб, биз замонавий таълим жараёнида мажозий ва новербал алоқа воситаларига асосланган тубдан янги таълим турлари пайдо бўлди, деган хулосага келишимиз мумкин.

Юқоридаги воситалардан бундай фойдаланиш янги пайдо бўлган ва анъанавий ўқитиш усулларини органик бирлаштириш учун янги услубий ва амалий ёндашувларни талаб қилади.

Адабиётлар

1. Биркенбил В. Язык интонации, мимики, жестов. СПб. – Питер: 1997.
2. Кененбаев Е.Т. Кардинальные изменения функций письменной коммуникации с появлением интернета. Туркий халықлар фольклоры ҳам адабияты тарийхы изертлеўиниң әҳмийетли мәселелери» НМПИ. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 2020/5/27 249-254.
3. Кененбаев Е.Т Terminological inaccuracy of the terms verbal communication and non-verbal communication in scientific literature academica: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Impact Factor: SJIF 2020 = 7.13 DOI: 10.5958/2249-7137.2020.00830.7
4. Кененбаев Е.Т. Невербальные средства коммуникации в социальных сетях интернета. Til va adabiyot talimi language and literature l'm teaching. №7 2020. 100-103.
5. Кириллова Н.Б. К 431 Аудиовизуальные искусства и экранные формы творчества: [учебное пособие].– Екатеринбург: Изд-во Урал. Унта. 2013. –С.154.
6. Сергеева Э.С. Художественное пространство как миропонимание в современной литературе. // Научный вестник Наманганского государственного университета 3(4), 2019, –С.133-136.

РЕЗЮМЕ. Мақолада инглиз тилини ўқитишнинг услубий ва амалий ишланмаларини замонавий компьютерни ўқитиш талабларига жавоб бериш учун ўзгартириш масаласи кўтарилган. Илмий дунёда биринчи марта мажозий тафаккурни ривожлантиришга ёрдам берадиган воситалар алоқа воситаларининг алоҳида тури сифатида таснифланади ва уларга мажозий алоқа воситалари (қискартирилган МАВ) атамаси қўлланилади.

РЕЗЮМЕ. В статье поднимается вопрос изменения методологических и практических разработок обучения английскому языку, с целью соответствия их требованиям современного компьютерного обучения. Впервые в научном мире, средства, помогающие развитию образного мышления, классифицированы как отдельный вид средств коммуникации и к ним применён термин образные средства коммуникации. (сокращенно ОСК)

SUMMARY. The article raises the question of changing the methodological and practical developments of the educational process in order to meet the requirements of modern computer training. For the first time in the scientific world, the means help to develop of imaginative thinking are classified as a separate type of communication means and the term figurative means of communication (abbreviated as FMC) is applied to them.